

NEAFILIEREA RELIGIOASĂ ÎN ROMÂNIA DUPĂ 1989. O ABORDARE STATISTICĂ

MANUELA GHEORGHE*

ABSTRACT

RELIGIOUS NO AFFILIATION PHENOMENON IN ROMANIA, AFTER 1989. A STATISTICAL APPROACH

Romania holds one of the first positions in Europe in what regards affiliation and religious practice. Therefore, census and field researches performed after 1990 signaled an increase of people with no religious affiliation. This trend, even not statistically representative, acquires a certain significance and heads up question marks. In this study we made an analysis on religious no affiliation dynamics, based on three successive census information (1992, 2002 and 2011); by using the same database, we relate the religious no affiliation indicator with variables such as: gender, residence, age and level of education. Our graphs intend to illustrate the degree to which religiously unaffiliated persons fit to the general accepted socio-demographic profile: for male individuals, with urban residence, especially young and with superior level of education, we identify a higher level of non religious affiliation.

Keywords: secularization, religious affiliation, religious no affiliation, religious disaffiliation, socio-demographic variables.

INTRODUCERE

Realitățile spirituale complexe ale lumii contemporane atestă că religia continuă să facă parte din viața socială și să influențeze într-o anumită măsură comportamentul indivizilor. Teoriile clasice ale secularizării, îndelung clamate și amplu dezbătute în anii '70, par a fi contrazise de aceste noi evoluții și denunțate ca fiind un doar un *mit modern al lumii occidentale* (Robertson, 2007: 9). Chiar și discursul antireligios al unor renumiți atei precum Richard Dawkins, observă

* Assistant researcher, The Institute of Sociology, Romanian Academy, Bucharest; e-mail: manu_er2003@uahoo.fr.

Robertson, nu este decât un exemplu concludent de retorică în care, în cele din urmă, tot religia se dovedește a avea întâietate (*Ibidem*: 20). Într-un asemenea context, ateismul, în formele lui actuale de manifestare, este conceput ca un rezultat al procesului de secularizare, dar care, totodată, este situat în proximitatea religiei, de care acesta este marcat profund. Mai mult, însuși stilul de viață specific pe care atei și-l construiesc se realizează tot prin raportarea față de religie, ca o formă de negare a acesteia (Franzmann, 2016: 8).

Prin urmare, la nivel global, realitățile religioase sunt, în prezent, atât de variate, încât, conform unor teoreticieni recenți, se impune o reinterpretare a secularizării (*rethinking secularization*), în sensul realizării unei analize care să stabilească în ce măsură aceasta mai poate fi asociată definiției sale clasice și asimilată unor procese precum: **a.** declinul credințelor religioase, **b.** privatizarea religioasă, **c.** diferențierea sferelor sociale (Casanova, 2007: 101).

Inclusiv la nivelul compoziției confesionale a credincioșilor se întrevăd schimbări majore, sub impactul globalizării și al valului migraționist. Societatea europeană, spre exemplu, devine tot mai mult o societate multirasială, multiethnică, multireligioasă, multilingvă și multiculturală. Asistăm în acest caz, la „o nouă situație a sacralului și spiritualului în relație cu viața individuală și socială. Această nouă situație este acum ocazia unor recompuneri ale vieții spirituale în noi forme și în noi moduri de existență, atât în cadrul, cât și în afara relației cu Dumnezeu” (Taylor, 2007: 437, *apud* Ungureanu, 2011: 7). În ceea ce privește evoluția numărului de atei la nivel global, unele anchete internaționale estimează pentru viitorul apropiat, o scădere numerică a acestora, dar care este contrabalansată de creșterea numerică a acestora în anumite zone sau state ale lumii. Sunt vizate, cu deosebire, unele țări din Europa, America de Nord, dar și China ori Japonia (*The Future of the World's Religions. Population Growth Projections, 2010–2050*, Pew Research Center: 1). Referitor la cazul Europei, „indiferentismul religios se regăsește și sub chipul credincioșilor *fără religie*. Ei nu sunt atei propriu-ziși, ci doar europeni cu *atașamente reziduale* față de Bisericile clasice tradiționale. Statisticile indică frecvent (cu procente ușor variate) prezența în topul european a credincioșilor *fără religie* al unor țări ca Franța, Marea Britanie, Olanda, Germania de Est. De aici și până la formele actuale și relativ noi de secularizare a vieții sociale nu mai e decât un pas” (Gavriliuță, 2017).

Atei, indiferenți religioși, agnostici, areligioși, sceptici religioși, iată o multitudine de concepte care necesită o atenție particulară, și care, prin fluiditatea lor, sugerează întrucâtva complexitatea și dificultatea pe care o implică abordarea acestei problematice.

Pentru a avea o imagine completă asupra peisajului religios românesc de după 1990, nu putem să nu luăm în considerare atei și persoanele fără religie, chiar dacă aceștia reprezintă o minoritate, într-un context religios preponderent ortodox. Obiectivul general al prezentului studiu a constat în examinarea și interpretarea trendului neafilierii religioase din România în perioada 1992–2012, pe baza datelor

recensămintelor din 1992, 2002, 2011. Ipoteza generală a fost aceea a unei tendințe de scădere lentă, dar continuă, a nivelului de afiliere religioasă, la nivelul majorității cultelor din România, indiciu semnificativ, după opinia noastră, al unei tendințe secularizante imposibil de evitat și în cazul societății românești. Neafilierea religioasă în România se situează la un nivel redus, mult sub nivelul mediei europene, dar datele Recensământului din 2011 sugerează, totuși, un trend ascendent. Ipoteza secundară a fost aceea că persoanele neafiliate religios (ateii și persoanele fără religie) alcătuiesc o categorie socială distinctă, cu un nivel de educație superior, cu un nivel ridicat al veniturilor, semnificativ mai tânără, majoritar formată din bărbați și cu rezidență în marile orașe.

1. ESTE DEZAFILIEREA RELIGIOASĂ O CARACTERISTICĂ A SECULARIZĂRII?

Procesul de secularizare este specific Europei Occidentale, unde acesta se manifestă plenar, în multitudinea fațetelor sale, dar care este prezent și în alte părți ale lumii. Conform modelului clasic al secularizării, reprezentările religioase se multiplică, independent de cele propuse (impuse), de secole, de marile religii tradiționale. Ia naștere, astfel, o *piață a bunurilor religioase*, cu care discursul tradițional intră în competiție și uneori în conflict. (Berger, Luckmann, 1967). Bisericile mari, tradiționale, cum e cazul Bisericii Catolice în Occidentul european și mai ales în cel nord-american, sunt supuse, astfel, unor provocări extreme (Lemieux, Montminy, 2000: 55–130).

Criza religioasă a societății moderne se concretizează, prin urmare, în cazul bisericilor tradiționale, printr-o serie de procese și transformări profunde: reducerea influenței sociale a acestora (secularizare și laicizare), scăderea numărului de credincioși, criza vocațiilor etc. Schimbările merg până în profunzimea modului de manifestare concretă a religiozității: de la diminuarea sentimentului religios, reducerea nivelului practicilor religioase, privatizarea religioasă până, *in extremis*, la dezafiliere. Spre deosebire de societățile tradiționale, monolitice religioase, în care apartenența religioasă se realiza spontan, de la sine, în cazul societăților moderne, cu un grad ridicat de diferențiere structurală și instituțională, controlul asupra modelelor religioase și al mijloacelor de socializare religioasă, adresat generațiilor viitoare, este limitat, lăsând loc de manifestare pentru libera decizie și opțiunea personală (Milanesi, Bajzek, 1990: 110, 116). Sub efectul industrializării accelerate și al hiperinformatizării, identitatea religioasă a individului este, așadar, profund afectată. Toate aceste elemente conduc în final spre de o nouă reconfigurare a religiosului, în acord cu procesul general de individualizare și personalizare a credințelor religioase.

Prin urmare, unii credincioși ai marilor religii tradiționale se distanțează de acestea, declinându-și efectiv apartenența, și se convertesc în cadrul unor mișcări religioase noi sau își reconturează într-un mod personal credința, modelând-o după

dorința și nevoile proprii (fenomenul *credinței fără biserică*). Este vorba de o pluralizare internă, chiar la nivelul conștiințelor individuale. Dezafilieră religioasă se amplifică pe măsură ce tot mai multe persoane renunță la punctele de vedere exclusiviste în favoarea ideii că și alte religii decât cea căreia îi aparțin pot fi adevărate. Este vorba de o raportare inedită față de religie, specifică modernității, ce se înscrie sub semnul mobilității, al experimentării și al subiectivității (Hervieu-Leger, Davie, 1996: 288–289).

Fenomenul *credinței fără apartenență* (*believing without belonging*) a fost analizat pe larg, spre exemplu, în Marea Britanie, țară în care, după cel de-al Doilea Război Mondial, s-a înregistrat un proces continuu de dezafilieră religioasă și unde doar 14,4% din totalul populației, conform unui sondaj din 1992, declara că ar mai aparține unei biserici creștine. Astfel, se evidențiază faptul că, în această țară europeană, asiduitatea religioasă și adeziunea activă la Biserică sunt valabile doar în cazul unei minorități a populației Marii Britanii (Davie, 1996: 176–177). În aceste condiții, sociologii implicați în studierea acestor evoluții se întrebau, îndreptățit, dacă în prezent frecventarea bisericii mai constituie comportamentul obișnuit al credincioșilor sau a devenit unul ieșit din comun, dacă nu cumva chiar *deviant* (*Ibidem*: 189–190).

Mai nou, în Europa cel puțin, evoluțiile religioase recente au luat o asemenea turnură, încât sociologii s-au văzut constrânși să elaboreze o nouă paradigmă religioasă, diferită de teoriile clasice ale secularizării. Conform acesteia, în esență, nu ar mai fi vorba neapărat de dispariția credinței în Dumnezeu sau de dispariția completă a religiei din planul social, așa cum postulau uneori teoriile clasice ale secularizării, ci de apariția unor forme noi și, adesea, neașteptate, inedite și controversate de manifestare a credinței (*retour du religieux*). În consecință, conceptul de secularizare nu ar trebui abandonat, ci reevaluat și adaptat, așa cum o cere realitatea însăși, printr-o analiză nuanțată a rolului extrem de variat pe care religia îl joacă în fiecare țară sau parte a globului, evitându-se orice generalizare (Davie, 2007: 51).

Pe baza unui sondaj desfășurat în 57 de țări ale lumii și a 51 927 chestionare aplicate, WIN-Gallup International publica în 2012 un raport privitor la situația religioasă mondială din intervalul 2005–2012, intitulat *Global Index of Religion and Atheism*. Conform acestuia, numărul global al ateilor crescuse în intervalul amintit cu 10%, cele mai afectate fiind unele țări din Asia și Europa. În același timp, 59% din totalul respondenților se declaraseră religioși, 23 % nereligioși (fără religie), iar 13% ateii convinși. La nivel european, spre exemplu, 18 % din populație declarase că nu aparține niciunei religii. Una dintre cele mai dramatice schimbări se pare că a avut loc în Irlanda, țară unde, în 2005, 69 % din populație se declara religioasă, iar în 2011 – peste doar 6 ani deci – procentul scădea la 47 %. Nici în cazul Statelor Unite datele nu erau cu mult diferite: din totalul persoanelor intervievate, 60 % se declarau religioși, 30 % nereligioși și 5 % ateii. În concluzie, raportul aprecia că, în intervalul 2005–2012, nu mai puțin de 10 țări ale lumii

experimentau un declin notabil al religiozității: Vietnam, Irlanda, Franța, Africa de Sud, Elveția, Islanda, Ecuador, Statele Unite, Canada, Austria (*Global Index of Religion and Atheism*, 2012, WIN-Gallup International: 4). Toate acestea vin să argumenteze ideea exprimată anterior, privitoare la un viitor al religiei cu certitudine diferit de la o zonă geografică la alta și chiar de la o țară la alta.

Conform unor prognoze, intensitatea schimbărilor ce vor interveni la nivelul opțiunilor religioase ale indivizilor, fie prin trecerea de la o religie la alta, fie prin renunțarea efectivă la orice apartenență religioasă, ar urma să schimbe radical peisajul religios al lumii până la mijlocul secolului. Datele oferite, spre exemplu, de un studiu demografic al Pew Research Center, indicau că, la nivelul anului 2010, neafiliații religios ocupau locul al treilea în lume (16,4 %), după creștini și musulmani; totodată, până la nivelul anului 2050, se prognoza o scădere la nivel mondial a acestora (13,3 %), evoluție pusă pe seama ratei scăzute a natalității și fertilității, constatată în cazul acestei categorii specifice. Pentru Europa, în intervalul 2010–2050, se previziona că numărul creștinilor va rămâne relativ constant (31,4 %), în timp ce musulmanii vor crește numeric până la un nivel apropiat de cel al creștinilor (de la 23,3 % în 2010, la 29,7 % în 2050). Mai mult, până în 2050, aproape un sfert din populația Europei (23 %) ar urma să fie neafiliată religios (*The Future of the Worlds Religions. Population Growth Projections, 2010–2050*, Pew Research Center: 1).

În aceste condiții, cu toate că cea mai mare parte a populației globului continuă să se declare religioasă, dezafilierea religioasă se amplifică în cazul anumitor țări sau regiuni ale globului și tot mai multe persoane se declară atee sau fără religie.

2. DINAMICA NEAFILIERII RELIGIOASE ÎN ROMÂNIA, DUPĂ 1990

În perioada comunistă, din motive ideologice, recensămintele realizate în 1948, 1956, 1966, 1977 nu conțineau și întrebări cu privire la religie (Alexandrescu, 2007). Din 1990 până în prezent s-au realizat trei recensăminte „libere” succesive: în 1992, 2002, 2011, toate cuprinzând și date cu privire la apartenența religioasă a populației. Prin datele statistice puse la dispoziție, acestea au contribuit fundamental la cunoașterea și interpretarea peisajului religios românesc și au făcut posibilă realizarea unor analize longitudinale și comparative cu privire la evoluția afilierii religioase în România într-un interval mare de timp. Rezultatele obținute constituie, așadar, o bază de date statistice uriașă, certă și unitară, indispensabilă pentru creionarea tabloului statistic al națiunii noastre din ultimele decenii. Acest tablou ar fi, de bună seamă, incomplet fără informațiile privitoare la structura confesională a populației. Mai mult, *Asociația Română de Istorie Socială* (ARIS) a pus la dispoziția celor interesați date despre dinamica populației considerată după religie, conform statisticilor oficiale furnizate de

recensămintele din 1930, 1992, 2002, 2011, sub forma unor explicite și revelatoare reprezentări grafice (*Dinamica populației după confesiunea religioasă (1930–2011)*), la fel și Institutul Național de Statistică (*Ce ne spune recensământul din 2011 despre RELIGIE?*, 2013).

Un caz special îl reprezintă Recensământul din 2011. Cu prilejul aplicării acestuia, conform cu reglementările europene, s-a dat posibilitatea cetățenilor să nu își declare, la dorință, identitatea religioasă. Deasemenea, în conformitate cu normele internaționale, nu au fost incluși în populația stabilă și, prin urmare, nu au fost recenzați cetățenii români cu domiciliul stabil în România, dar plecați din țară pentru o perioadă mai mare de 12 luni, în interes de studii, de muncă sau de afaceri. În această situație, apartenența religioasă figurează în cazul a nu mai puțin de 1 259 739 cetățeni (6,26 %) la rubrica *informație indisponibilă*. Este o situație inedită și problematică pentru interpretarea datelor obținute.

O privire de ansamblu asupra acestor trei recensăminte sugerează faptul că, după 1990, la nivelul peisajului religios românesc am asistat la: **1.** diversificarea structurii confesionale, prin creșterea numărului de culte recunoscute legal; **2.** fluctuații ale afilierii religioase, fie în sensul scăderii numărului de credincioși, situație constatată în cazul majorității confesiunilor, fie în sensul creșterii numerice a acestora (cultul penticostal). O dinamică interesantă, ascendentă, deși redusă la nivel statistic, se remarcă și în cazul neafilierii religioase (*Tabelul nr. 1*).

Tabelul nr. 1

Apartenența religioasă a populației din România – 1992–2011 (cifre, procente)

Religia	Cifre	Anul				
		1992	Cifre	2002	Cifre	2011
		%		%		%
Total	22 810 035	100	21 680 974	100	20 121 641	100
1. Ortodoxă	19 802 389	86,81	18 817 975	86,79	16 307 004	81,04
2. Romano-catolică	1 161 942	5,09	1 026 429	4,73	870 774	4,33
3. Reformată	802 454	3,52	701 077	3,23	600 932	2,99
4. Penticostală	220 824	0,97	324 462	1,50	362 314	1,80
5. Greco-catolică	223 327	0,98	191 556	0,88	150 593	0,75
6. Baptistă	109 462	0,48	126 639	0,58	112 850	0,56
7. Adventistă de Ziua a Șaptea	77 546	0,34	93 670	0,43	80 944	0,40
8. Musulmană	55 928	0,25	67 257	0,31	64 337	0,32
9. Unitariană	76 708	0,34	66 944	0,31	57 686	0,29
10. Martorii lui Iehova	–		–		49 820	0,25
11. Creștină după Evanghelie	49 963	0,22	44,476	0,21	42 495	0,21
12. Creștini de rit vechi	28 141	0,12	38 147	0,18	32 558	0,16
13. Evanghelică	21 221	0,09	27 112	0,13	20 168	0,10

S.P. (Luterană)						
14. Ortodoxă sârbă	–		–		14 385	0,07
15. Evanghelică română	–		18 178	0,08	15 514	0,08
16. Evanghelică C.A.	39 119	0,17	8 716	0,04	5 399	0,03
17. Mozaică	9 670	0,04	6 057	0,03	3 519	0,02
18. Armeană	–		–		393	0,00
19. Biserica ortodoxă-stil vechi	32 228	0,14	–		–	
20. Altă religie	56 329	0,25	89 196	0,41	30 557	0,15
21. Fără religie	24 314	0,11	12 825	0,06	18 917	0,09
22. Atei	10 331	0,05	8 524	0,04	20 743	0,10
23. Informație nedeclarată	8 139	0,04	11 734	0,05		
24. Informație indisponibilă					1 259 739	6,26

Sursa: Institutul Național de Statistică, *Recensămintele populației și locuințelor din 1992* (vol. 4, *Tabelul nr. 8*), 2002 (Vol. 4, *Tabelul nr. 18*), 2011 (Vol. 2, *Tabelul nr. 28*), în <http://colectaredate.insse.ro/phc/public.do?siteLang=ro>.

Chiar și în condițiile dificile ale represiunii comuniste și ale propagandei ateiste, românii și-au păstrat o religiozitate constantă. Așa se explică, poate, de ce recensământul din 1992 a consemnat numai 34 645 (0,15 %) persoane neafiliate religios (atei și fără religie). Mai mult, entuziasmul ce a cuprins populația odată cu schimbarea regimului politic a generat un val crescut de religiozitate, astfel încât, în intervalul 1992–2002 numărul persoanelor neafiliate a scăzut la 23 349 (0,10 %). De altfel, și alte analize bazate pe date provenite din surse alternative, semnalau (pentru intervalul 1993–2005) o scădere a ponderii persoanelor neafiliate religios, evoluție pusă pe seama revitalizării religioase pe care a traversat-o România, alături de celelalte state din fostul bloc sovietic, precum Bulgaria, statele Baltice, Polonia, Germania de Est, cu excepția Cehiei (Voicu, 2007: 112). Conform recensământului din 2011, însă, în perioada 2002–2011, numărul acestora avea să crească la 39 660 de persoane (0,20%).

Posibile interpretări ale acestei evoluții s-ar putea identifica, probabil, și în eșecurile repetate ale tranziției, în dezamăgirile multiple ale populației, uneori, inclusiv în raport cu biserica, în liberalizarea accesului la informare, în autonomizarea individuală sau alte elemente cu efect secularizant.

De altfel, însăși chestiunea numărului real al ateilor reprezintă o temă amplu discutată și disputată în spațiul public românesc. Considerând că numărul ateilor este superior cifrelor oficiale furnizate de recensămintele din 1992 și 2002, *Asociația Secular-Umanistă* (ASUR), spre exemplu, în octombrie 2011 – deci cu puțin înainte de recensământ – desfășura o amplă campanie prin care impulsiona ateii să își asume curajos și fără nicio rețineră convingerile (*Numărul ateilor s-a triplat. Câți români au renunțat la religie?*, 9 AM News, 5 dec. 2012).

Sursele acestor dezbateri și contradicții privitoare la numărul ateorilor din România sunt multiple. Se poate presupune că, în anumite situații, din cauza presiunii sociale resimțite din partea majorității, unele persoane s-au declarat ca aparținând unei anumite confesiuni, când, în realitate, acestea erau atee sau fără religie (indiferente religios). Poate fi vorba aici de un conformism social, firesc în cazul unor persoane născute și educate în familii tradiționale și care nu au curajul să-și asume o identitate diferită, minoritară, percepută cu antipatie în prezent, după o epocă în care, dimpotrivă, ateismul era promovată ca ideologie de stat și religia era stigmatizată.

3. PROFILUL SOCIO-DEMOGRAFIC AL PERSOANELOR NEAFILIATE RELIGIOS (FĂRĂ RELIGIE ȘI ATEE)

Exprimarea afilierii religioase și a religiozității în general se află în strânsă legătură cu celelalte elemente sociale: clasa socială, etnia, rasa, politica, astfel încât apartenența la o anumită confesiune se asociază, spre exemplu, cu anumite opțiuni politice, clasă socială, distribuție geografică, statut socio-economic etc. Toate aceste aspecte au fost evidențiate încă din perioada clasică și modernă a sociologiei religiilor, dar și în unele lucrări recente (Weber, 1998: 89–143; Le Bras, 1971: 790; McGuire, 1992: 53–92; Goodman, 1997: 300–302).

După 1990, în lipsa restricțiilor ideologice impuse de regimul politic anterior, cercetările empirice de teren, sondajele și recensămintele au pus la dispoziție date statistice importante despre variabila religie, conform unor criterii socio-demografice specifice: gen, educație, vârstă, ocupație, mediu rezidențial (urban-rural) etc. Un sondaj din 2012 evidențiază un nivel al practicii religioase mai ridicat, spre exemplu, în cazul subiecților din mediul rural, al femeilor, vârstnicilor și al celor cu un nivel de educație mai scăzut, datele obținute sugerând astfel, indirect, o confirmare a postulatului conform căruia persoanele neafiliate religios (fără religie și atee), se potrivesc unui profil socio-demografic distinct: provin cu predilecție din mediul urban, sunt preponderent bărbați, tineri, cu educație superioară și cu un venit peste medie (*Religie și comportament religios*, Fundația Soros România, 2012).

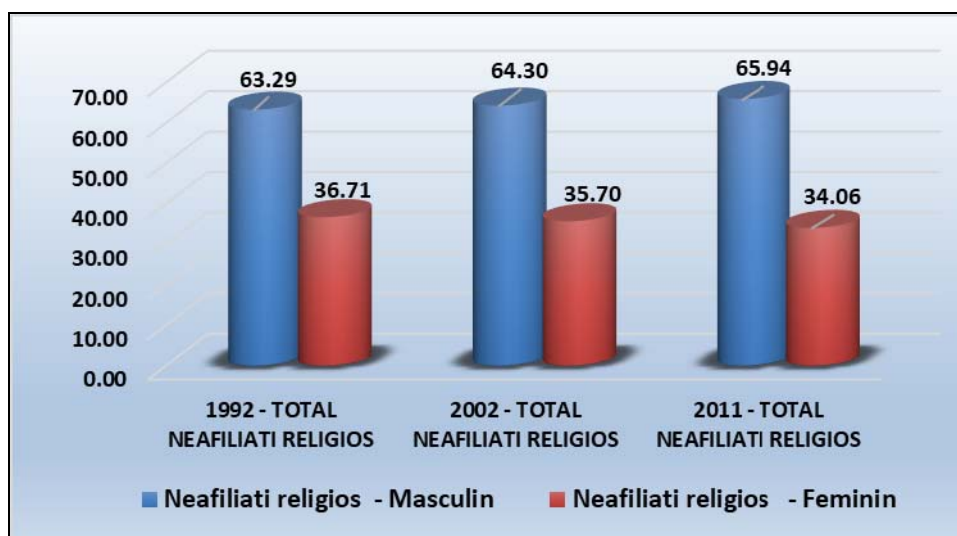
În scopul verificării existenței unei corelații semnificative statistice între neafilierea religioasă și unele variabile socio-demografice (rezidență, gen, vârstă, studii), dar și pentru a evidenția unele tendințe în evoluția acestui indicator specific, în cadrul Institutului de Sociologie al Academiei Române, pe baza datelor statistice cuprinse în Recensămintele realizate de Institutul Național de Statistică în 1992, 2002 și 2011, am realizat o serie de prelucrări statistice și grafice ilustrative. Aceste prelucrări specifice fac parte din proiectul de cercetare *Viața religioasă din România după 1990*, desfășurat în perioada 2014–2016, ca subprogram al programului fundamental *Morfologia socială a României*. Pentru fiecare serie de date, baza de referință a reprezentat-o totalul persoanelor neafiliate recensate (atei și persoane fără religie), ponderile procentuale fiind calculate, așadar, prin raportare la totalul populației neafiliate (100%) (*Graficele nr. 1, 2, 3, 4*).

3.1. PONDEREA PERSOANELOR NEAFILIATE RELIGIOS, ÎN FUNCȚIE DE GEN. 1992–2011

Așa cum se poate observa, neafilierea religioasă caracterizează mai ales componenta masculină a populației, această distribuție procentuală specifică păstrându-se constantă pe întregul interval de timp evaluat. Referitor la distribuția pe sexe a neafiliaților, cifrele par a se potrivi, prin urmare, așa-zisului *portret-robot* al neafiliaților religioși, în sensul că aceștia sunt cu preponderență bărbați (*Graficul nr. 1*).

Graficul nr. 1

Ponderea persoanelor nefiliate religioși în funcție de gen – 1992–2011

Sursa: <http://colectaredate.insse.ro/phc/public.do?siteLang=ro>
 Prelucrare grafică: Institutul de Sociologie al Academiei Române.

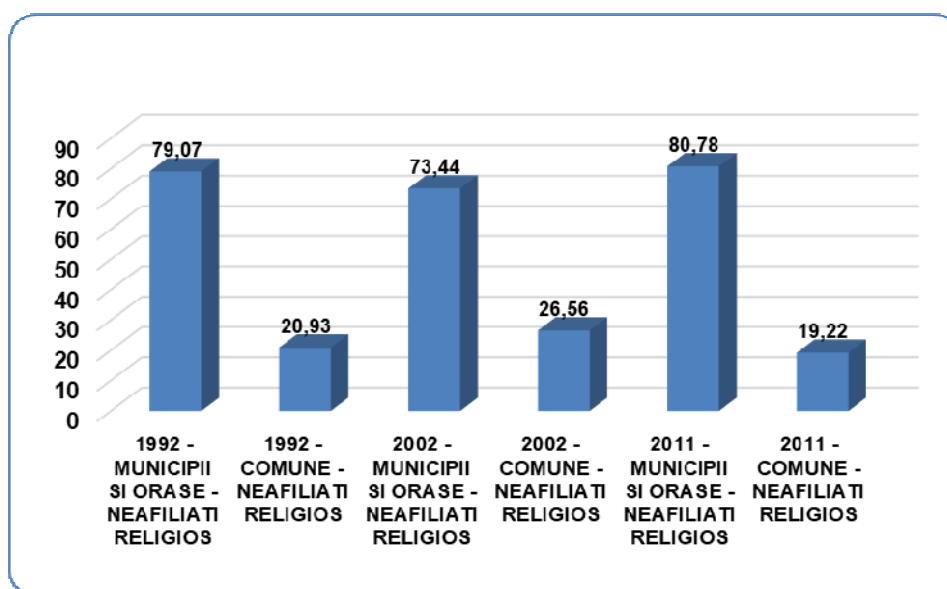
În toate epocile, religia a jucat un rol esențial în definirea identității de gen și în stabilirea rolului social destinat bărbaților și femeilor. Este general recunoscut că, în comparație cu bărbații, femeile sunt mai aplecate spre religie; societatea americană, spre exemplu, încurajează femeile să fie mai politicoase, pasive, supuse și conformiste, iar pe băieți, dimpotrivă, să fie mai activi și mai agresivi (McGuire, 1992: 111–113). În contextul specific societăților moderne însă, asistăm la o tendință de egalizare între statutul femeilor și cel al bărbaților. Această tendință, de ieșire a femeilor din poziția de inferioritate pe care au conservat-o bisericile tradiționale se reflectă inclusiv prin ponderile procentuale mai ridicate înregistrate în rândurile femeilor ce se declară, în ultimii ani, ca fiind fără religie sau atee, așa cum arată un sondaj internațional din 2012 (*Global Index of Religion and Atheism, 2012*, WIN Gallup International: 19).

3.2. PONDEREA PERSOANELOR NEAFILIATE RELIGIOS ÎN MEDIUL URBAN ȘI RURAL – 1992–2011

Referitor la distribuția neafiliaților în mediul urban și rural, s-a constatat o preponderență numerică certă a acestora în mediul urban, datele venind în susținerea postulatului conform căruia rezidența în mediul rural ar corespunde unui nivel de afiliere religioasă superior și unei religiozități mai accentuate, indiciu important, și acesta, al unei presupuse secularizări mai pronunțate a mediului rural față de cel urban (*Graficul nr. 2*).

Graficul nr. 2

Ponderea persoanelor neafiliate religios, urban-rural – 1992–2011

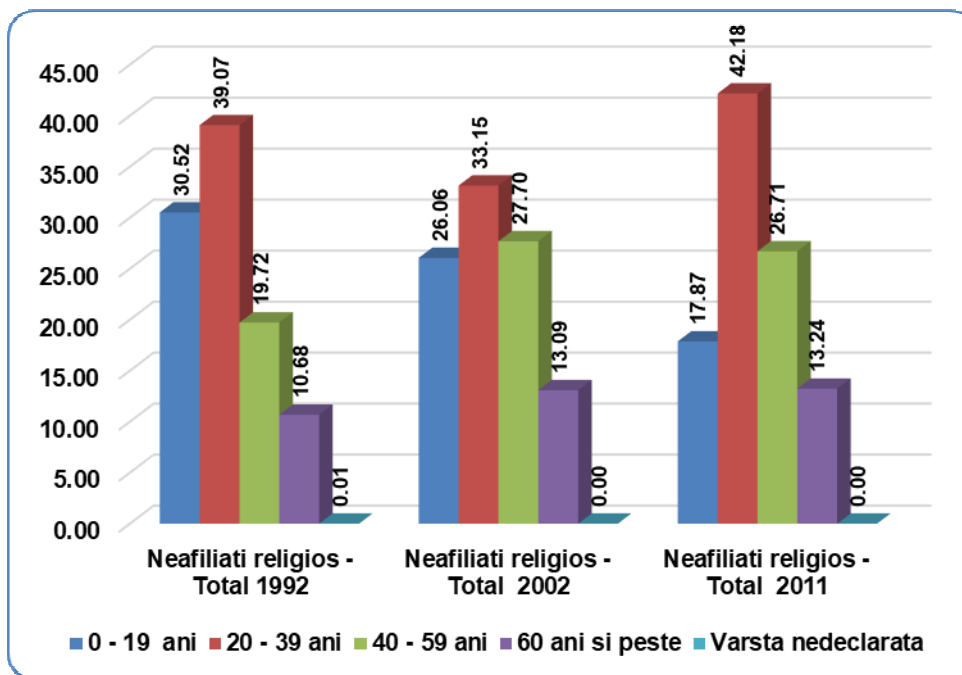
Sursa: <http://colectaredate.insse.ro/phc/public.do?siteLang=ro>
 Prelucrare grafică: Institutul de Sociologie al Academiei Române.

3.3. PONDEREA PERSOANELOR NEAFILIATE, ÎN FUNCȚIE DE VÂRSTĂ – 1992–2011

Așa cum se poate constata în graficul de mai jos, cei mai mulți neafiliați religios, spre exemplu, se găsesc în grupa de vârstă 20–39 ani, și se situează la cea mai mare diferență față de grupa cea mai înaintată în vârstă – 60 ani și peste (*Graficul nr. 3*).

Graficul nr. 3

Ponderea persoanelor neafiliate religios, în funcție de vârstă – 1992–2011

Sursa: <http://colectaredate.insse.ro/phc/public.do?siteLang=ro>
 Prelucrare grafică: Institutul de Sociologie al Academiei Române.

Conform aceluiași model, neafiliații tind să fie mai tineri decât media populației și sunt, cel mai probabil, de găsit în grupurile de discuții *online* (*Global Index of Religion and Atheism*, 2012: 19). Transformările din societatea românească postcomunistă s-ar părea că au un impact real asupra raportării tinerilor la religie și instituția bisericească, aceștia dezvoltând o formă de religiozitate ce se încadrează mai curând în categoria *creдинței fără apartenență*, de îndepărtare de formele tradiționale de religiozitate, în care biserica este exclusă din sfera vieții private (Gog; Herțeliu, 2012: 350–351).

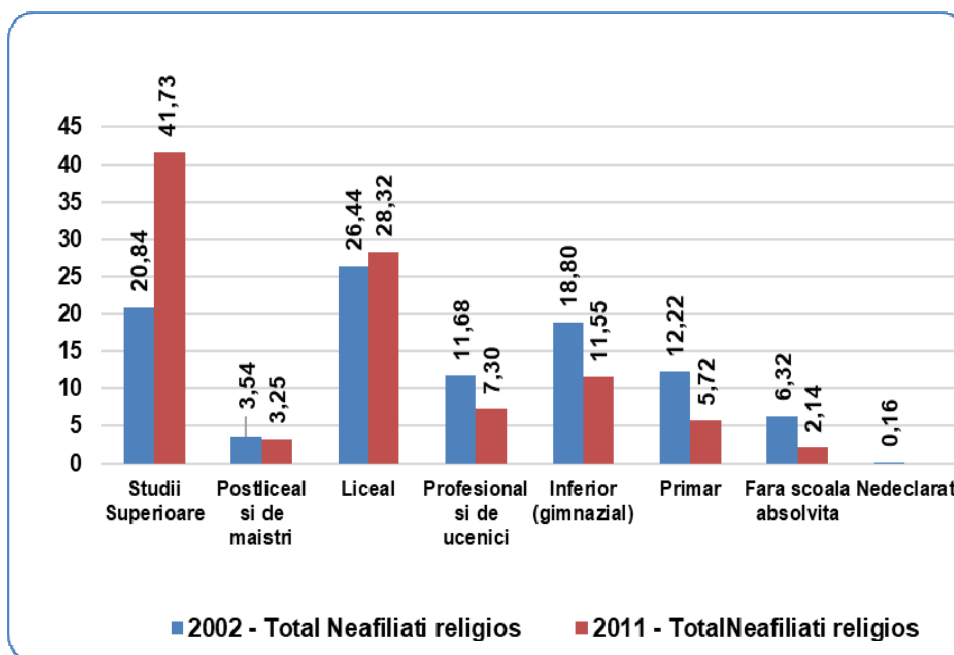
3.4. PONDEREA PERSOANELOR NEAFILIATE, ÎN FUNCȚIE DE ULTIMA ȘCOALĂ ABSOLVITĂ

Conform așteptărilor, persoanele cu un nivel al educației mai redus prezintă un atașament mai ridicat față de valorile religioase și o practică religioasă mai intensă; la fel, este de așteptat ca și cele cu o educație superioară să manifeste o atracție mai redusă față de biserică sau chiar o propensiune spre negarea valorilor religioase, declarându-se, în număr preponderant, indiferente religios, atee, agnostice

sau fără religie. Așa cum putem vizualiza, cea mai mare pondere procentuală se constată în cazul neafiliaților cu un nivel de educație superior. Datele evidențiază, de asemenea, o dublare a ponderii procentuale a neafiliaților cu studii superioare, în intervalul 2002–2011 (de la 20,8 % la 41,7 %; a se vedea *Graficul nr. 4*).

Graficul nr. 4

Ponderea persoanelor neafiliate religios, în funcție de ultima școală absolvită – 1992–2011

Sursa: <http://colectaredate.insse.ro/phc/public.do?siteLang=ro>
 Prelucrare grafică: Institutul de Sociologie al Academiei Române.

În egală măsură, conform modelului general acceptat, ateismul ar aparține „gulerelor albe”, cu alte cuvinte, este cel mai probabil ca ateii și cei fără religie să se găsească printre persoanele cu o pregătire peste medie.

4. EXISTĂ O CORELAȚIE ÎNTRE NEAFILIAȚII RELIGIOS ȘI VENITUL ACESTORA?

Lipsa datelor statistice nu a dat posibilitatea realizării unui grafic în care să fie surprinsă corelația dintre neafilierea religioasă și variabila *venit*. Totuși, un top al regiunilor în ordinea descrescătoare a numărului de neafiliați religios (atei și fără religie), realizat pe baza datelor statistice prezente în Recensământul din 2011, prin

Însumarea numărului de persoane declarate atee și fără religie din fiecare regiune în parte, ar putea să ofere unele sugestii în acest sens și să susțină ipoteza prezenței preponderente a neafiliaților religiosi în regiunile mai urbanizate, în care e de presupus că și venitul populației este mai ridicat: **1.** Regiunea București-Ilfov (11 812); **2.** Regiunea Nord-Vest (7 720); **3.** Regiunea Centru (7 686); **4.** Regiunea Vest (4 344); **5.** Regiunea Regiunea Nord-Est (2 842); **6.** Regiunea Sud-Muntenia (2 413); **7.** Regiunea Sud-Est (1 928); **8.** Regiunea Sud-Vest Oltenia (905) neafiliați religiosi.

Mai mult, ordinea în clasament a celor opt regiuni rămâne neschimbată și în cazul distribuției regionale în mediul urban a persoanelor neafiliate: **1.** Regiunea București-Ilfov (11 431); **2.** Regiunea Nord-Vest (5 833); **3.** Regiunea Centru (4 856); **4.** Regiunea Vest (3 526); **5.** Regiunea Nord-Est (2 215); **6.** Regiunea Sud-Muntenia (1 763); **7.** Regiunea Sud-Est (1 635); **8.** Regiunea Sud-Vest (769).

În cazul distribuției descrescătoare pe regiuni a neafiliaților din mediul rural, ordinea este următoarea: **1.** Regiunea Centru (2 830); **2.** Regiunea Nord-Vest (1 887); **3.** Regiunea Vest (808); **4.** Regiunea Sud-Muntenia (650); **5.** Regiunea Nord-Est (627); **6.** Regiunea București-Ilfov (381); **7.** Regiunea Regiunea Sud-Est (293); **8.** Regiunea Sud-Vest Oltenia (136) (Institutul Național de Statistică, *Recensământul populației și locuințelor, 2011. Rezultate definitive*. Tabelul nr. 12. *Populația stabilă pe sexe, după religie, categorii de localități, macroregiuni, regiuni de dezvoltare, județe*).

Situarea României, conform unui sondaj, pe locul al șaselea în grupul primelor 10 țări locuite de cei mai religioși oameni de pe planetă, alături de: Ghana – 96 %, Nigeria – 93 %, Armenia – 92 %, Fiji – 92 %, Macedonia – 90 %, Irak – 88 %, Kenya – 88 %, Peru – 86 %, Brazilia – 85 %, are, posibil, o anumită semnificație. La polul opus, între primele 10 țări ale lumii după procentul de locuitori care se declară atei, se situau țări precum: China – 47 %, Japonia – 31 %, Republica Cehă – 30 %, Franța – 29 %, Coreea de Sud – 15 %, Germania – 15 %, Țările de Jos – 14 %, Austria – 10 %, Australia – 10 %, Irlanda – 10 % (WIN – Gallup International, *Global Index of Religion and Atheism, 2012, p. 4*).

Fără să ne propunem a accepta în mod abrupt și fără nicio nuanțare datele statistice așa cum sunt livrate acestea, amintim totuși rezultatele unui sondaj Gallup, realizat în 114 țări, conform căruia religia joacă un rol important mai ales în țările sărace, cu un PIB pe cap de locuitor mai mic de 5 000 \$, la cealaltă extremă situându-se țările bogate, cu un PIB *per capita* de peste 25 000 \$ (Steve Crabtree, *Religiosity. Highest in World's Poorest Nations*, August 31, 2010, Gallup News).

5. CONCLUZII

Persoanele declarate atee și cele fără religie reprezintă o minoritate în România, după 1990. Prin acest studiu am intenționat să contribuim la cunoașterea acestui grup social distinct, cu trăsături, atitudini și comportamente specifice, dar

puțin studiat, inclusiv în țara noastră. Prin datele utilizate, preponderent statistice, am încercat să oferim unele interpretări cu privire la evoluția și portretul socio-demografic al acestora; cercetări calitative ulterioare și unele studii de caz, mai ales, vor fi în măsură să contribuie substanțial la o cunoaștere mai nuanțată și mai profundă a acestui fenomen.

Conform datelor statistice din recensăminte, raportat la majoritatea populației românești ce s-a identificat ca aparținând unei religii (preponderent ortodoxă), s-a observat că numărul ateilor și al celor fără religie s-a menținut redus, fără o semnificație statistică reală. Recensământul din 2002, însă, a sugerat o ușoară tendință de creștere a numărului acestora. Rămâne de văzut dacă următorul recensământ va reconfirma acest trend ascendent sau nu.

De asemenea, pe baza corelațiilor realizate, am constatat că, din punctul de vedere al configurației socio-demografice, persoanele neafiliate religios formează o categorie socială bine definită: sunt preponderent bărbați, tineri, educați, cu domiciliul în marile orașe și sunt mai greu de găsit printre femei, în mediul rural, printre persoanele în vârstă și cele cu un nivel de instrucție mai redus.

Referitor la peisajul religios românesc în ansamblu, datele statistice cuprinse în cele trei recensăminte de după 1990 conduc la concluzia unei tendințe de regresie a numărului de aderenți la nivelul tuturor cultelor (cu o excepție), regresie ce s-a accentuat în perioada 2002–2011. Societatea românească pare să nu fi rămas, așadar, neafectată de tendințele secularizante și globalizante, deși se menține, în continuare, în topul celor mai religioase societăți europene. Accentuarea pluralismului, diversificarea confesională, individualizarea religioasă, creșterea numărului de neafiliați religios indică schimbări incipiente obiective, atât la nivelul structurii câmpului confesional, cât și la nivelul mai profund al religiozității. Asistăm, putem accepta acest lucru, la un proces de secularizare a societății românești contemporane, dar care „nu evoluează, cel puțin deocamdată, cu viteza și după modelul întâlnite în cadrul societăților europene occidentale, ci are o caracteristică aparte, evoluează mai lent deocamdată, ceea ce ne determină să o considerăm drept *o secularizare cu viteză redusă*” (Tănase, 2003, p. 17).

Avansul societății în direcția occidentalizării, liberalismului și capitalismului ar putea constitui o sursă de creștere a neafilierii religioase în România; unele scandaluri în care au fost implicați slujitori bisericești, au contribuit, poate, și ele, la erodarea încrederii unei părți a populației în Biserică, așa cum au arătat unele sondaje de dată mai recentă. Turbulențele de tot felul pe care le traversează societatea românească în prezent, incapacitatea implementării unei democrații puternice și autentice, instabilitatea și disfuncționalitățile sociale fac dificilă o prognoză realistă, inclusiv în acest domeniu, mai volatil, al religiozității.

Ceea ce se poate afirma cu certitudine este că, în ciuda schimbărilor prin care trece societatea contemporană, religia, în sensul său cel mai extins, de nevoie universal umană de raportare la o realitate superioară, transcendentă, va persista și va continua să însoțească umanitatea de-a lungul existenței sale. Conform teoriilor

clasice ale secularizării, religia nu va supraviețui decât ca opțiune personală, în sfera vieții private a individului, iar pentru societatea viitoare, doar ca o *amintire* (Hervieu-Leger, 1993). Dar, așa cum putem observa, lumea în care trăim este departe de a se fi desacralizat complet, căci natura umană este religioasă prin însăși constituția sa, ceea ce se schimbă este doar fenomenologia raportării omului la transcendență (Eliade); termeni noi, precum spiritualitate ateistă (*atheist spirituality*) sau ateism spiritual (*spiritual atheism*), spre exemplu, sugerează existența, chiar și în cazul acestei categorii aparte de persoane, a unei nevoi de înscriere în cadrele unui anumit tip de spiritualitate și de găsire a unui sens superior al existenței.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandrescu, Ion (2007). *Recensămintele României. Mică Enciclopedie*, București: Meronia.
2. Berger, P.; Luckmann, T. (1967). Aspects sociologiques du pluralisme religieuses, în *Archives de sociologie des religions*, nr. 23.
3. Casanova, Jose (2007), Rethinking Secularization: A Global Comparative Perspective, în Beyer, Peter and Beaman, Lori (Edited by), *Religion, Globalization and Culture*, Leiden-Boston: Brill.
4. Davie, Grace (1996). Croire sans appartenir: le cas britannique, în Davie, Grace; Hervieu-Leger, Danielle (sous la direction de), *Identités religieuses en Europe*, Paris: La Decouverte.
5. Davie, Grace (2007). *The Sociology of Religion* (2007). London: SAGE Publications.
6. Franzmann, Manuel (2016). From „Atheism” to „Religious Indifference”: Suggestion for Future Research on Secularization, în Cipriani, Roberto, Garelli, Franco (edited by), *Annual Review of the Sociology of Religion*, Volume 7, Sociology of Atheism, Leiden: Brill.
7. Goodman, Norman (1997). *Introducere în sociologie*, București: Lider.
8. Gog, Sorin; Herțeliu, Claudiu (2012). Religia în societatea românească, în Rotariu, Traian; Voineagu, Vergil (Volum coordonat de), *Inerție și schimbare socială. Dimensiuni sociale ale tranziției*, Iași: Polirom.
9. Hervieu-Leger, Danielle (1993). *La Religion pour Memoire*, Paris: Les Editions du Cerf.
10. Hervieu-Leger, Danielle; Davie, Grace (1996). Le deferlements spirituelles nouveaux mouvements religieux, în Davie, Grace; Hervieu-Leger, Danielle (sous la direction de), *Identités religieuses en Europe*, Paris: La Decouverte.
11. McGuire, Meredith B. (1992). *Religion: The Social context*. Third Edition, Belmont, California: Wodsworth Publishing Company.
12. Milanese, Giancarlo; Bajzek, Jose (1990). *Sociologia della religione*, Editrice Elle di CI.
13. Lemieux, Raymond; Montminy, Jean-Paul (2000). *Le catholicisme quebecois*, Quebec: Les Editions de L'IQRC.
14. Robertson, Roland (2007). Global millennialism: a postmortem on secularization, în Berger, Peter & Beaman, Lori, *Religion, Globalization and Culture*, Leiden, Bristol: Brill.
15. Ungureanu, Camil (2011). (volum coordonat de) *Religia în democrație. O dilemă a modernității*, Iași: Polirom.
16. Taylor, Charles (2007). *A Secular Age*, Harvard University Press.
17. Tănase, Laurențiu D. (2003). Aspecte al vieții religioase contemporane din România, în Tănase, Laurențiu D. (Secretar de Stat pentru Culte), Ioniță, Ștefan (Director) (Coordonatori), în *Patrimoniul religios al României – permanență spirituală europeană*, București.
18. Le Bras, G. (1971). Influența mediilor asupra vieții religioase, în Aluaș, Ion, Drăgan, Ion (coordonatori), *Sociologia franceză contemporană. Antologie*, București: Editura Politică.
19. Weber, Max. (1998). *Sociologia religiilor. Tipuri de organizări comunitare religioase*, traducere de Claudiu Baciu, București: Teora.

20. Willaime, Vincent (1996), Vincent, Gilbert; Willaime, Jean-Paul (sous la direction de) (1993). *Religions et Transformations de l'Europe*, Strassbourg: Presses Universitaires de Strassbourg.
21. Voicu, Mălina (2007). Religiozitate și revitalizare religioasă în perioada de tranziție, în *Valori ale românilor. 1993–2006*, Voicu, Bogdan; Voicu, Mălina (Coordonatori), Iași: Institutul European.

RECENSĂMINTE

1. INSTITUTUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ (1992). *Recensământul populației și al locuințelor*, vol. I, <http://colectaredate.insse.ro/phc/public.do?siteLang=ro>
2. INSTITUTUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ (2002). *Recensământul populației și al locuințelor*, vol. I, <http://colectaredate.insse.ro/phc/public.do?siteLang=ro>.
3. INSTITUTUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ (2011). *Recensământul populației și al locuințelor*, în <http://colectaredate.insse.ro/phc/public.do?siteLang=ro>.

SURSE ONLINE

1. *Ce ne spune recensământul din 2011 despre RELIGIE?*, I.N.S., octombrie 2013, a se vedea broșura reproducă la: http://www.insse.ro/cms/files/publicatii/pliante%20statistice/08-%20Recensamintele%20despre%20religie_n.pdf.
2. *Dinamica populației României după confesiunea religioasă (1930–2011)*. [Http://istoriesociala.ro/?p=613](http://istoriesociala.ro/?p=613).
3. Nicu Gavriluță, *Ipostaze ale modernității multiple. America religioasă și Europa (post)seculară (II)*, *Convorbiri literare*, 9 iunie 2017, <http://convorbiri-literare.ro/?p=8122>.
4. *Numărul ateilor s-a triplat. Câți români au renunțat la religie?*, 5 decembrie 2012, <http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/Social/236594/numarul-ateilor-s-a-triplat-in-ultimii-10-ani-dar-ne-aflam-sub-media-europeana.html>.
5. *The Future of the World's Religions. Population Growth Projections, 2010–2050*: <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religiously-unaffiliated/>.
6. *Religie și comportament religios* (2012), Fundația Soros România, file:///C:/Users/Windows%2010/Downloads/RCR2011-comportamentreligios.pdf.
7. *Global Index of Religion and Atheism* (2012). WIN-Gallup International: <https://sidmennt.is/wp-content/uploads/Gallup-International-um-tr%C3%BA-og-tr%C3%BAleysi-2012.pdf>.
8. INSTITUTUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ, *Recensământul populației și locuințelor*, <http://colectaredate.insse.ro/phc/public.do?siteLang=ro>.
9. INSTITUTUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ, *Recensământul populației și locuințelor, 2011. Rezultate definitive. Tabelul nr. 12. Populația stabilă pe sexe, după religie, categorii de localități, macroregiuni, regiuni de dezvoltare, județe*, <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/>.
10. Crabtree, Steve. *Religiosity. Highest in World's Poorest Nations*, August 31, 2010, Gallup News, <http://news.gallup.com/poll/142727/Religiosity-Highest-World-Poorest-Nations.aspx>